

Галина Волинець

канд. філол. наук,

доцент кафедри журналістики

Запорізького національного технічного університету

УДК 007: 304: 070

МАЛІ ІНФОРМАЦІЙНІ ЖАНРИ ФОТОЖУРНАЛІСТИКИ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПРЕСІ

У статті на матеріалі українських періодичних друкованих ЗМІ розглядаються жанри фотожурналістики – фотофакт і фотозамітка. Здійснено опис цих жанрів, їхні специфічні ознаки та жанрово-типологічні особливості, роль і місце фотофакту й фотозамітки у вітчизняній пресі.

Ключові слова: інформаційні жанри, фотожурналістика, фотофакт, фотозамітка, преса, ЗМІ.

Волинець Галина Николаевна. Малые информационные жанры фотожурналистики в современной украинской прессе

В статье на материале украинских периодических печатных СМИ исследуются жанры фотожурналистики – фотофакт и фотозаметка. Представлено описание этих жанров, их специфические признаки, жанрово-типологические особенности, роль и место фотофакта и фотозаметки в отечественной прессе.

Ключевые слова: информационные жанры, фотожурналистика, фотофакт, фотозаметка, пресса, СМИ.

Volynets Galyna. The short informative genres of photojournalism in the Ukrainian modern print media

In the article the author determines such genres of photojournalism as the photofact and the photonote on the material of the Ukrainian periodic print media. She describes these genres, their specific characteristics, genre and typological peculiarities, role and status of the photofact and the photonote in the domestic print media.

Key words: informative genres, photojournalism, photofact, photonote, print media, mass media.

Із часу виокремлення фотожурналістики як самостійної галузі одним із актуальних предметів дослідження залишається світлина у друкованих ЗМІ, зокрема, її функції, роль і місце в сучасному медіадискурсі, її зв'язок із текстом, її вплив на реципієнта, її особливості як засобу відображення і пізнання дійсності, наративна специфіка фотографії, і, звичайно, її жанрові реалізації у журналістиці. Питання жанрології фотожурналістики дослідники почали активно розробляти ще за радянського часу (Д. Акчурін, Г. Алямовська, В. Березін, Г. Волчек, М. Ворон, О. Камкін, Д. Струженцов, А. Максимов та ін.), на початку третього тисячоліття зарубіжні та вітчизняні вчені продовжують працювати в цьому напрямку (В. Березін, М. Василенко, М. Ворон, О. Колосов, М. Максимович, Л. Поліха, М. Рожкіна, П. Холланд, Б. Черняков та ін.). На сучасному етапі розвитку журналістикознавства ця проблема залишається актуальною, оскільки жанри стають доволі пластичними,

мінливими, з'являються явища міжжанрової (та міжгрупової) дифузії, контамінації, трансформації, модифікації і под.

Мета статті – проаналізувати жанри «фотофакту» і «фотозамітки» на матеріалі сучасної вітчизняної преси.

Традиційно (І.Бальтерманц, В.Березін, М.Василенко, М.Ворон, В.Іванов, В. Тулупов та ін.) до інформаційних жанрів фотожурналістики відносять фотозамітку (термін-дублет – фотоінформація), фоторепортаж, фотозвіт. Однак ця класифікація не є вичерпною, і часто до перерахованих інформаційних жанрів додають фотозамальовку (І.Бальтерманц, М.Ворон); фотокореспонденцію (В.Березін, В.Іванов); фотоілюстрацію (В.Березін); фотоінтерв'ю (І.Бальтерманц); розширену фотозамітку, фотозвинувачення, фоторепортаж, фотоанонс, фотохроніку, фотокореспонденцію інформаційного виду [5] тощо.

О. Колосов переконує, що в системі жанрів фотожурналістики такі жанри, як фотоінформація, фотокореспонденція, фотозамітка, фотозвіт, фотозвинувачення, фоторепортаж в одному кадрі та ін., є штучними, суперечливими та суб'єктивно виокремленими з давно відомих жанрових утворень – фоторепортаж та жанрова світлина [8]. Однак, на нашу думку, «фоторепортаж та жанрові світлини» у цьому твердженні вказують на характер відображення, метод зйомки: т.зв. «репортажний знімок», який характеризується динамічністю, природністю зображення (на відміну від постановочних фото) та, відповідно, – фотопортрет, фотопейзаж, фотонатюрморт і под., що є власне жанрами фотосправи взагалі, а не фотожурналістики зокрема. Тому вважаємо, що є сенс говорити про жанр фотозамітки, фотофакту, фоторепортажу, фотокореспонденції тощо, адже кожен із них має свої специфічні жанрово-типологічні риси (а характер зображення може бути спільним для багатьох жанрів, наприклад, фотопортрет може бути використаний у кожній із цих жанрових форм).

Фотографія є засобом передачі інформації, є суб'єктом комунікаційних процесів. Зображення може бути автономним (наприклад, часто у рубриках типу «прес-факт» фотографія подається без підписів, заголовків, бо не потребує текстового супроводу), а може бути й доповненням до тексту (підтверджує висловлене, дублює словесний образ або розкриває нові подробиці, розширює повідомлення). Останнім часом роль світлини в інформуванні значно зросла: медіаексперти переконані, що “вербальну

модель комунікації зруйнувала аудіовізуальна культура, після приходу якої текст і зображення помінялися місцями. Основна комунікативна роль тепер належить зображенню, а текст “додається” як “ілюстрація” [10].

Сьогодні, за словами дослідників, через об’єктивні (зміни у соціально-економічних відносинах, трансформації масової свідомості) та суб’єктивні (активне використання закордонного досвіду, конкуренція періодики з телебаченням, радіо, інтернетом) причини інформаційні жанри залишаються у пресі найбільш вживаними. Особливою активністю характеризуються фотозамітка і фотофакт. Варто зазначити, що прототипами жанрів фотожурналістики є газетно-журнальні жанри, саме тому звертаємось і до власне «замітки» та «факту». До питання про жанрові особливості замітки й фотозамітки зверталися А.Іващук, М.Василенко, М.Ворон, О.Тертичний та ін. До типологічних особливостей замітки відносять: лаконічність, відсутність коментарю, стилістичну та змістову нейтральність; в українській пресі нерідко спостерігаємо традицію підписувати замітку. Щоправда останні тенденції розвитку періодики свідчать про еволюцію жанру, що супроводжується певними трансформаціями, зокрема: іноді може додаватися суб’єктивізм (стилістичне забарвлення фрази, використання іронії, вираження авторського ставлення до описуваної події також за допомогою знаків питання, оклику).

Фотозамітка має схожі структурно-типологічні ознаки: в основі – один факт, який розкриває одна фотографія («документальне свідчення якогось «шматочка» суспільного життя» [4]), що супроводжується лаконічним текстом (повідомлення про одиничний факт); оперативність (новина або нове про вже відомий факт), злободенність. Досить часто натрапляємо на зайве, непотрібне термінологічне дублювання, яке надзвичайно ускладнює роботу над системою жанрів: рівноцінними, взаємозамінними є терміни фотоінформація (В.Березін, М.Ворон, М.Рожкіна, В.Тулупов, Г.Чудаков) та фотозамітка. До того ж, «фотоінформація» на зовсім вдалий термін, оскільки всі жанри фотожурналістики «інформують».

Розрізняють декілька видів фотозамітки: некоментована (містить лише лаконічне об’єктивне повідомлення), коментована (лаконічне повідомлення, яке містить оцінку факту або події, особистісне ставлення до реальності; оцінність не порушує звичайної констатації, інформаційної сутності фотозамітки), розширена (соціально значущий

факт має деталізоване відображення) [2; 4]. Оцінка представленої інформації проявляється також і в тому, що «з великої кількості обрано саме цей факт» [2]. Отже, фотозамітка – це жанр оперативної інформації про актуальні факти сучасної дійсності, в якому реципієнта в загальних рисах знайомлять із тим, що? де? і коли? відбулося [2; 4]. До композиційних елементів замітки (фотозамітки) зараховують: заголовок, узагальнений вступ, короткий текст (до 5 речень), яскраво виражений стиль автора, авторський підпис. Науковці [5, с.290] відзначають, що фотозамітка, в залежності від її різновиду, може бути представлена не однією, а кількома фотографіями (розширена фотозамітка, фотозвинувачення).

Інша ситуація із жанром «факту» і «фотофакту»: полеміка про доцільність виокремлення цих жанрових форм не вщухає і в наші дні. Фотофакт залишається малодослідженим і, за словами М.Василенка, маловживаним жанром у сучасній українській періодиці: «...про факт як жанр говорити передчасно, оскільки він як явище не заявив себе в практичній журналістиці» [3, с.14]. У той же час дослідник відзначає деякі зміни: «Звичайна інформаційна замітка обсягом до 200–400 друкованих знаків у сучасній редакційній практиці тяжіє до ще більшого скорочення, лапідарності. На зміну короткій інформаційній замітці *поступово приходить факт* (виділення наше – Г.В.). Останній, проте, на нашу думку, ще не закріпився у повсякденній газетно-журнальній практиці. Більше того, факт, судячи з динаміки його експансії на сторінки вітчизняної преси, у подальшому, після стрімкого кількісного зростання на шпальтах переважно газет, стабілізується у своєму розвитку, скоріше доповнюючи замітку, ніж її заступаючи. Також виявлено, що розширена інформаційна замітка обсягом до 1500 друкованих знаків тяжіє до розширення і переходу в коротку кореспонденцію, що означає класичний перехід з однієї групи жанрів у іншу» [3, с.29].

Український дослідник О. Чекмишев, приєднуючись до концепції європейської журналістики (зокрема, французької школи журналістикознавства), визначає факт як елемент системи інформаційних жанрів: «факт – це лаконічний інформаційний жанр, обсягом 3–4 коротких речення. Факт відповідає на запитання хто? що зробив? де? коли? У друкованих засобах масової комунікації він не має заголовка, не містить авторських оцінок чи коментарів» [16, с.40]. Дослідник підкреслює, що «українське і пострадянське журналістикознавство тривалий час не визнавало факт окремим

жанром. Натомість у європейських школах журналістики, зокрема у Центрі підготовки і вдосконалення журналістів (Париж), інших західних школах журналістики факт уже тривалий час розглядали як окремий жанр» [16, с.40]. А.Іващук зазначає, що в сучасній практиці серед інших модифікацій замітки спостерігається «максимальне звуження інформаційного повідомлення до одного речення, коли великий заголовок уже сам по собі інформує читача про факт і для власне інформаційного тексту місця вже не вистачає» [7]. Говорячи про нерідкісні явища «розмитості» меж жанрів, А.Іващук наводить приклад: «Навіть найпростіший жанр – замітка – може з'являтися на газетних шпальтах як хронікальне повідомлення, тобто замітка, "стиснута" до факту. А розширена інформаційна замітка може набувати якісних і кількісних параметрів кореспонденції» [7].

Отже, дотримуємось думки, що фотофакт можна вважати окремим видом інформаційних жанрів фотожурналістики, що характеризується такими жанрово-типологічними ознаками: лапідарність, що виражається у використанні однієї світлини і короткого вербального супроводу (1-2 речення по суті, тобто власне факт чи короткий підпис – деякі пояснення або часо-просторові нюанси), в окремих випадках спостерігаємо відсутність будь-якого тексту, немає місця суб'єктивізму (ні вираження власних оцінок і ставлення, ні використання стилістично забарвлених висловлень), немає заголовка та авторського підпису.

Жанр фотозамітки широко представлений у різних типах сучасних вітчизняних періодичних видань. Традиційним є використання фотозамітки на сторінках видання «Теленеделя» – щотижневий ілюстрований розважально-інформаційний російськомовний журнал, що, крім досить повної програми національних та місцевих телеканалів, висвітлює події світської хроніки, новини про вітчизняних та зарубіжних зірок шоу-бізнесу, відомих акторів кіно і театру, актуальні питання моди, шопінгу, здоров'я та краси, розповіді про популярні кінофільми, а також анонси найкращих фільмів, музики, гумор, гороскопи тощо. Так, на третій сторінці завжди вміщено 4-7 фотозаміток, що (за канонами жанру) висвітлюють найяскравіші новини за тиждень – найцікавіші події шоу-бізнесу: інформація про дні народження знаменитостей, весілля і розлучення, народження дітей у «зіркових» родинах, пригоди з кіномайданчиків тощо. Публікації являють собою фотозамітки, які мають традиційну будову: одна

світлина – одна замітка (заголовок, текст), причому зображення подається без будь-яких додаткових підписів, коментарів. Якщо говорити про різновиди світлин, то це переважно фотопортрети. Крім іншого, тут також часто розміщено «Фото тижня» з лаконічними підписами (за жанром це буває і фотозамітка, і фотофакт). Лише зрідка на третій сторінці бачимо фотофакт (підрубрика «Цифра тижня»), що складається з промовистої фотографії (найчастіше – це динамічне, репортажне фото) та короткого підпису, який доповнює (а не дублює) візуальну інформацію. Наприклад, такі фотофакти подано в № 38 від 17–23 вересня 2012 р. (Том Круз із донькою Сурі); № 42 від 15–21 жовтня 2012 р. (Різ Візерспун із сином і донькою); № 44 від 29 жовтня – 4 листопада 2012 р. (принц Гаррі з друзями); № 46 від 12–18 листопада 2012 р. (Дрю Беррімор з чоловіком Віллом Копельманом та Дженніфер Еністон з бой-френдом Джастіном Теру); № 47 від 19–25 листопада 2012 р. (кілька зіркових сімей на футбольному матчі, підпис: «У команді Бекхемів – поповнення. Вперше за тата й клуб LA Galaxу, де він грає, разом із мамою та братами вболівала й маленька Харпер. Разом із тим крихітка долучилася й до світського життя – у VIP-ложі знаходилися також актор Рассел Бренд і телезірка-кулінар Гордон Рамзі»); № 48 від 26 листопада – 2 грудня 2012 р. (Маріон Котіяр); № 5 від 28 січня – 3 лютого 2013 р. (Брітні Спірс; Мерайя Кері; Гвінет Пелтроу); № 19 від 6 – 12 травня 2013 р. (на фотопортреті – Бейонсе та Джей-Зі, підпис: «Более 1\$ млрд. заработали на двоих Бейонсе и Джей-Зи и оказались на первом месте в рейтинге журнала International Business Times «Самые богатые супруги шоу-бизнеса». Это не впервые: в прошлом году Forbes назвал их самой высокооплачиваемой звездной парой») тощо. Журнал «Теленеделя» з легкістю виходить за традиційні рамки жанрів фотофакту та фотозамітки, зокрема включаючи в текст емоційно-експресивні та критичні висловлювання, наприклад: № 2 від 7–13 січня 2013 р. (Голді Хоун та Курт Рассел на прогулянці, підпис до фото: «Голді Хоун і Курт Рассел разом 28 років. І досі не набридли один одному! Ці новорічні свята пара проводить в Аспені. На гірськолижних трасах не занадто екстремалють, віддаючи перевагу спокійним прогулянкам»). Особливістю фотозаміток і фотофактів на сторінках «Теленедели» є й інші «порушення» жанрової форми, зокрема: до текстової новини додаються світлини не репортажного характеру (зображення описуваної події),

а фотопортрет «головного героя», відомої людини, про яку йдеться у тексті (напр., № 38 від 17–23 вересня 2012 р., с.3).

Часопис «Український тиждень» – щотижневий ілюстрований суспільно-політичний україномовний журнал, що висвітлює ключові події та проблеми країни й світу. У цьому виданні на початку розміщено одну з найефектніших і найяскравіших рубрик (яка має постійне місце розташування – стор. 4-5) – «Фото тижня», де завжди вміщено одну фотозамітку класичної форми: одна фотографія (яка тут має ключову роль), заголовок, короткий текст суто інформативного характеру без будь-яких авторських відступів, коментарів, оцінки. Хоча, у той же час, оціночність спостерігаємо у доборі матеріалу: це завжди суспільно-значуща, глобальна, гостра проблематика. У кожному випуску на стор.4-5 міститься велика фотографія (на весь розворот), до якої додається коротке пояснення. Фотозображення у цій рубриці завжди відзначаються динамізмом, гостротою сюжету, феєричністю, підкреслюють величність або значущість події, зупинена мить, своєрідне дзеркало однієї з найхарактерніших подій тижня. Найчастіше, за методом зйомки, – це репортажна фотографія (90 %), зрідка трапляється художня – пейзажні знімки (наприклад, № 37 (202) від 9-15 вересня 2011 р.). Фотоілюстрація в цій рубриці є головною і практично самодостатньою: не текст (висловлення на такій сторінці стає другорядним), а світлина несе в собі основний зміст. Такі матеріали (ключовий фотознімок великого розміру або, рідше, блок знімків, який зазвичай потрібний для того, щоб висвітлити важливу подію або тему, як от – змагання, катастрофу, спектакль, екскурсію тощо) останнім часом почали називати фотосторінкою. Вона представляє особливий вид журнального/ газетного матеріалу, який повідомляє про подію так само, як і повноцінний текстовий матеріал. Жанр «фотофакт» представлений різножанровими фотографіями (зрідка – малюнок) у рубриці «На часі. Тенденції тижня». Традиційно новини-стрічки розташовують вгорі та внизу на стор.6-7: подається коротка інформація та додається тематичне фото, причому стрічки мають хронологічні розриви (верхня частина – сучасність, нижня – історія), але нижній блок пов'язаний із верхнім датами, блоки виконані в стилі один день – одна подія. Наприклад, у випуску № 13 (230) від 29 березня – 4 квітня 2012 р. редактори визначили такі ключові події в Україні та світі: 22 березня – «У Харкові двоє осіб

напали на військові склади: вбито одного з вартових і одного зі зловмисників» (+ фотографія молодого хлопця у військовій формі, який сидить навприсядки поруч із собакою); 23 березня – «Сандея Аделаджу звинуватили в доведенні до самогубства п'ятьох людей» (+ фотопортрет С. Аделаджу); 24 березня – «У Порт-Саїді сталися сутички поліції та футбольних фанатів, які протестували проти дискваліфікації місцевої команди» (+ репортажна фотографія з місця подій – натовп людей на тлі темного неба і величезного полум'я); 25 березня – «Мітинг на День волі в Мінську зібрав 5 тис. протестувальників» (+ репортажна фотографія з місця подій – натовп людей із плакатами-гаслами, написаними закликами); 26 березня – «У Казахстані розпочався суд над 47 молодими людьми, звинуваченими в тероризмі» (+ репортажна фотографія з зали суду – літні жінки, що плачуть, й чоловіки, ймовірно, що це батьки засуджених хлопців); 27 березня – «Македонія запровадила безвізовий режим для українців до 15 березня 2013 року» (+ фотопейзаж – мальовничий краєвид моря, високогір'я та прибережного маяка); 28 березня – «Міттог повідомило, що англійці не купують квитків на Євро-2012 на матчі своєї збірної в Україні» (ілюстрація до цієї новини відсутня). Нижня «стрічка» присвячена знаменним історичним датам і називається «Тиждень в історії». Наприклад, у випуску № 13 (230) від 29 березня – 4 квітня 2012 р. редактори визначили такі найбільш значущі на їхній погляд події: 30 березня 1867 року – «У Вашингтоні підписано російсько-американський договір про купівлю США Аляски разом з Алеутськими островами» (+ мальований чорно-білий плакат-карикатура); 31 березня 1922 року – «У Києві створено театр-студію «Березіль» (засновник і режисер Лесь Курбас)» (+ чорно-біла фотографія постановки на сцені цього театру); 1 квітня 1976 року – «Стів Джобс, Рональд Вейн і Стів Возняк заснували компанію Apple Computer» (+ малюнок-логотип компанії Apple – надкушене яблуко з листочком, розфарбоване у кольори веселки (кольорові смуги подано в порядку «згори-вниз»: зелений, жовтий, оранжевий, червоний, фіолетовий, синій); 2 квітня 742 року – «Народився Карл I Великий, засновник імперії Каролінгів у Західній Європі» (+ фоторепродукція картини із зображенням портрета Карла I); 3 квітня 1922 року – «Іосіф Сталін був обраний генеральним секретарем ЦК РКП(б)» (+ давня чорно-біла фотографія із зображенням В.Леніна і Й.Сталіна, які сидять на стільцях); 4 квітня 1919 року – «На території Західної області УНР було введено в обіг

гривню та карбованець» (репродукція-фотокопія банкноти 1919 р. номіналом «100 гривень»); 5 квітня 1992 року – «Створення Військово-Морських сил України указом Леоніда Кравчука» (ілюстрація до цієї новини відсутня).

Отже, сучасні друковані періодичні видання активно використовують жанри фотозамітки й фотофакту: яскраві фотографії ідеально поєднуються з фактажем цікавих явищ та подій, у результаті ці жанри привертають увагу читачів легкістю сприйняття. Серед спільних рис цих жанрів можна назвати такі: одна фотографія (зрідка – дві), лаконічний текст, об'єктивність, відсутність авторських оцінок (хіба що при відборі матеріалу), новина про суспільно-значущі події. Особливістю фотозамітки є заголовок, повноцінний текст (що характеризується рівнозначністю з фотографією; вони взаємодоповнюють одне одного, проте, не дублюють). У якості сучасних модифікацій жанру (за матеріалами розглянутих видань) додаються такі ознаки, як включення в текст емоційно-експресивних та оцінних висловлювань. Найбільш яскравим прикладом фотозамітки є матеріали, вміщені у часописі «Український тиждень», де світлина займає весь розворот (с.4-5). Завдяки своїй наочності така фотографія володіє особливою силою впливу на читачів.

Класичний фотофакт не має заголовка і характеризується лапідарністю тексту – світлина є настільки самодостатньою, що часто супроводжується лише підписом (дата і місце події). Варто додати, що особливої уваги заслуговує дослідження функцій фотофакту в телевізійних передачах, зокрема і в новинних блоках (наприклад, найяскравіші кадри тижня у програмі «Факти тижня», канал «ICTV»; програма «ТСН», канал «1+1» тощо).

Література

1. Бальтерманц И.Д. Специфика содержания и формы фотожурналистики / И.Д. Бальтерманц. – М., 1981. – Режим доступу: <http://constitutions.ru/archives/1854>
2. Березин В.М. Фотожурналистика : учебное пособие / В.М.Березин. – М. : РУДН, 2006. – 159 с.
3. Василенко М.К. Динаміка розвитку інформаційних та аналітичних жанрів в українській пресі : автореф. дис. ... д. філол. наук : 10.01.08 – журналістика; Київський ун-т імені Тараса Шевченка / М.К. Василенко. – К., 2007. – 38 с.
4. Ворон Н.И. Жанры советской фотожурналистики. – М., 1991. – Режим доступу: <http://constitutions.ru/archives/1831>
5. Журналістський фах : газетно-журнальне виробництво: навчальний посібник. – 2-ге вид., перероб. і допов. / Т.О. Приступенко, Р.В. Радчик, М.К. Василенко та

- ін.; за ред. В.В. Різуна. – К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2012. – 352 с.
6. Іванов В. Техніка оформлення газети : курс лекцій / В. Іванов. – К. : Знання, 2000. – 222 с.
  7. Іващук А.А. Інтерпретація жанру замітки і факту в сучасному українському журналістикознавстві / А.А. Іващук // Наукові записки Інституту журналістики, 2007. – [Електронний ресурс] : <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1816>
  8. Колосов А.А. Визуальная коммуникация в печатных СМИ: объективные сложности становления / Алексей Колосов // Вестник ВГУ. Серия: Филология. Журналистика. – 2007. – № 1 – С. 144 – 156.
  9. Колосов А. Новый взгляд на жанры фотожурналистики / А.Колосов. – Електронний ресурс: <http://www.relga.ru/Environ/WebObjects/tgu-www.woa/wa/Main?textid=1961&level1=main&level2=articles>
  10. Косюк О.М. Розважальна функція електронних засобів масової комунікації: світовий контекст та національні особливості : дис. ... канд. філол. наук: 10.01.08 / Косюк Оксана Михайлівна; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Л., 2005. – 214 с.
  11. Максимович М. Фотоілюстрація у газеті: критерії, тенденції, перспективи // Вісник Львівського ун-ту. Серія журналістика. – Вип. 26. – Львів, 2005. – Електронний ресурс : http://www.lnu.edu.ua/faculty/jur/publications/visnyk26/Statti_Maxymovych.htm
  12. Поліха Л. Жанрові різновиди фотожурналистики у періодичних виданнях Закарпаття 1919–1944 років / Леся Поліха // Вісник Ужгородського університету. Серія філологія. – Вип.22. – 2009. – С.141–143.
  13. Рожкина М.А. Фотожурналистика в Таджикистане : генезис, жанры, современное состояние (на примере периодических русскоязычных изданий Таджикистана) : автореф. дис. ... канд. филол. наук / М.А. Рожкина. – Душанбе, 2011. – 26 с.
  14. Тулупов В.В. Техника и технология сми. Дизайн периодических зданий : курс лекций. / В.В. Тулупов. – Воронеж: Кварта. 2005. – Режим доступу: <http://rudocs.exdat.com/docs/index-15040.html>
  15. Холланд П. Фотожурналистика. «Прямое обращение к взгляду?». Фотография и пресса / П. Холланд // Медиа. Введение: Учебник для студентов вузов, обучающимся по гуманитарно-социальным специальностям и специальностям «Связи с общественностью» и «Реклама» / Под ред. А.Бриггза, П. Кобли; пер с англ. Ю. В. Никуличева. – М., 2005. – С. 510- 522.
  16. Чекмишев О.В. Основи професійної комунікації. Теорія і практика новинної журналістики / О.В. Чекмишев. – К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2004. – 129 с.
  17. Черняков Б.І. Зображальна журналістика в друкованих засобах масової інформації (Від виникнення до середини ХІХ століття) : автореф. дис. ... д. філол. наук : 10.01.08; Київський ун-т імені Тараса Шевченка / Б.І. Черняков. – К., 1998. – 37 с.
  18. Чудаков Г. Фотография в прессе: содержание, форма, жанровая структура / Григорий Чудаков // Советское фото. – 1982. – № 8. – С. 14–15.